

A JOGESZME ALKONYA?

A mai válságos, vajdó kor lázasan keresi a kibontakozás irányát, a jövő útjait. Az ember értelmességénél fogva *célok*at akar látni, amelyek felé az emberiség fejlődik; a tömegeknek eszme kell, amely elkápráztatja őket és megnyugtatja atekintetben, hogy érdemes volt meghozni az áldozatokat, mert a régi világ romjain új, jobb világ születik. Az egymással háborúban álló államsoportoknak a hatalmi érvényesülés mellett erkölcsi támasztékra is szükségük van, hogy küzdelmüket indokoltta, győzelmüket kívánatossa tegyék saját népeik, de a semleges és ellenséges külföld előtt is. Az ellentétes világnézetek hatalmas propagandával akarják megfogni az emberi lelket és kivívni nagyobb népszerűségüket.

Hát melyik is az az *eszme*, amely szembeállít embereket, népeket és nemzeteket, sőt világrészeket, amely körül a harc folyik le: és hatalmi síkon, a meggyőzés és a fegyverek erejével. Ha nem akarunk vakon rohanni vesztünkbe, látnunk kell a fellobbanó fényt, amely utunkat világítja; éreznünk kell a kart, amely vezet; tudnunk kell, hogy mi a mai nagy megpróbáltatás oka és célja? Mit kell jóvátennünk és hova akarunk jutni; merre van az ígéret földje?

Minden kornak megvoltak a maga *uralkodó eszméi*. Beszálunk a hűbériség, a keresztes hadjáratok koráról, a lovagorról, a nemzeti megújhdások (reneszánsz) idejéről, a reformáció és ellenreformáció, a felvilágosultság, a humanizmus stb. koráról. A francia forradalom a szabadság, egyenlőség és testvériség jelszavait írta zászlajára. Eötvös a szabadság, egyenlőség és nemzetiség eszméit jelölte meg a XIX. század uralkodó eszméi gyanánt. Méltán vetődik fel a kérdés, hogy akkor melyek a XX. századnak, a mi korunknak uralkodó eszméi?

Messze vezetne és kitűzött célomtól eltérítene, ha sorra veném a koreszmék megállapítása kérdésében a külföldi irodalom-

ban végzett kísérleteket; ezek a kísérletek különben is inkább csak az illető állam politikai irányzatát kívánják elméletileg is alátámasztani és így rendszerint irányzatosak. A koreszmék körüli vita jellemzésére csak néhány magyar megnyilatkozást idézek.¹ *Bethlen* István gróf 1941 elején a Kisfaludy Társaságban tartott székfoglalójában azt állapította meg, hogy a mai korban kialakult új vezéreszmék nincsenek; három irányzat küzd egymással: a demokrácia, a nemzeti szocializmus és a kommunizmus. *Imrédy* Béla az «Egyedül vagyunk» 1941 decemberi számában «A koreszme» címen közzétett tanulmányában 9 koreszmét említ: a közösségi eszmék előtérbe lépése; a vérségi kapcsolaton alapuló természetes közösségek (család és faj) tisztelete és védelme; a népi gondolat uralma; a nemzeti érzés (nacionalizmus) hangoztatása; a munka elsőbbsége; a szociális igazság érvényesítése; a hivatásrendiség; a tervszerűen irányított gazdálkodás; az erős és állandósult központi hatalom. *Pernecky* Béla legújabbban (1943) «Koreszméink» címmel közzétett nagyobb tanulmányában gondos elemzés után három koreszmét talált: a tekintélyiséget, a közösséget és a népiséget. *Blazovich* Jákó «Kortünetek — korfeladatok» címen írt tanulmányában korunk két nagy ellentétét vázolja és arra mutat rá, hogy a háború után a szélsőséges individualizmussal szemben a közérdeket jobban biztosító társadalmi rendnek kell eljőnnie és az emberiségnek a fizikai (technikai) világtól nagyobb mértékben kell az erkölcsi értékek felé fordulnia.² *Hindy* Zoltán «A korszellem» címmel tartott előadásában feltörekvő új koreszme gyanánt jelöli meg 1. az emberibb élet biztosítását, mint a közösségi érzet tökéletesedéséből folyó társadalmi gondoskodást, 2. az e feladat megoldását keresztülvinni alkalmas parancsuralmi rendszert és 3. végre a zsidókérdés megoldását; véleménye szerint a korszellem hatása alól magunkat kivonni nem lehet és az ismertetett koreszmék a kereszténység tanaival sincsenek ellentétben.³

¹ Az új irányok jellemzését adtam már: A német nemzeti szocializmus jogszemlélete (Magyar Szemle, 1933 dec.); új irány a modern alkotmányokban (Magyar Közigazgatás Könyvtára, 1935).

² Pannonhalmi Szemle, 1943 okt. 15.

³ A Középponti Katolikus Kör kiadványai. 1. szám. 1943..

Nem kívánok annak a kérdésnek a vizsgálatába bocsátkozni, hogy vannak-e már kialakult koreszmék; természetesen még kevésbbé kívánom elemezni, hogy melyek a mi korunk eszméi. Egy-két jellemző tünetre azonban a figyelmet mégis fel kívánom hívni.

Elsősorban meg kell állapítanunk, hogy koreszmékké rendszerint *jelszavakat* nyilvánítanak, amely körülmény már egymagában is megfontolásra késztet. A jelszavak ugyanis nem kerülhetnek el bizonyos kiélezést, túlzást és ezzel az igazságnak részbeni meghamisítását; azonfelül a jelszavak nem annyira a gondolkodó főket és a felelőssége tudatában levő szellemi vezető réteget ragadják meg, mint inkább a meggondolatlan és felelőtlen tömegeket.

Másodsorban azt látjuk, hogy a koreszmékként hangoztatott jelszavak jó része *nem új*, hanem *koronként visszatér*. A rendelkezésre álló jelszavak közül minden nemzedék az ő igényeinek és a kor szükségleteinek megfelelő választja ki. A liberalizmus és konzervativizmus, azaz az egyéni és a közérdek váltakozó előtérbe helyezése époly közismert, mint a központosítás és decentralizáció jelszavainak egymást felváltó hangoztatása. Más eszmék felelnek meg a nyugodt békeévek és a nagy erőfeszítések korszakának. Valamely irány túlzott vagy tartósabb érvényesülése magától váltja ki ellenhatásként a másik irányba terelődést; az emberiség gyakran igen hamar csömörlik meg a saját jelszavaitól és könnyen csap át az ellenkező végletbe, sokszor könnyelműen hódol be a politikai eszmék terén a divatnak.

Harmadsorban különösnek tűnhetik, hogy a koreszméket ma bizonyos mértékig *keresni* kell. Ha valami igazán uralkodó eszme, annak elemi erővel kell megnyilvánulnia a lelkekben és érvényesülni az életben. A koreszmének nemcsak elszigetelt előfutárjai vannak, azt nem kényszerrel akarják megvalósítani és az nemcsak egyes nemzetek körében talál visszhangra; a koreszme nem szétválasztja, de összefogja a művelt emberiséget, megihlet költőt és írókat, magával ragad tömegeket. Ezzel szemben a mai állítólagos koreszmék egy részéről alig lehet azt állítani, hogy azok a néplélekből szabadon törtek volna elő és hogy magukkal ragadták volna valamennyi kulturáltabb nemzetet. Hiszen az olasz és német reformmozgalom inkább csak

belső megújulást hirdetett s nem is akart «exportcikk» lenni; a fasizmus lényegét például jó ideig senki sem ismerte és az csak évek múltán telítődött meg határozottabb tartalommal; végre például a diktatúra vagy a rendiség semmi esetre sem olyan népszerű és hódító eszme, amely kényszer nélkül is elterjedhetne. A mai állítólagos koreszmék tehát nem általánosak, hanem helyenként jelentkezők és mesterségesek, azaz jórésben nem a szabad véleményalakítás, de a felülről kényszerrel megszerzés lehetőségét kívánják biztosítani.

A koreszmék egy részének megalapozásánál bizonyára szerepet játszott az is, hogy egyesek a mai válságos korról összefüggő, de lényegükben *visszás tüneteket* túlzott buzgósággal igyekeztek a tömegek előtt helyes és kívánatos rendszer gyanánt feltüntetni. A helyett, hogy egyszerűen beismerték volna, hogy a nagy erőfeszítések kora átmenetileg mindig az egyéni szabadságjogok korlátozását, a központosítás fokozását, a kormány hatalmának erősítését teszi szükségessé, — ezt a helyzetet mint a fejlődés magasabb fokát mutatták be és a visszasságokat koreszméknek léptették elő. Pedig ebben a tekintetben is igaz, amit a kormány kivételes hatalmával kapcsolatban régebben állítottam: «Az kétségtelen, hogy a mai helyzet a rendeleti jogalkotásnak kedvez; de az is bizonyos, hogy ez a helyzet az állami, társadalmi és gazdasági élet elfajulása. Természetes, hogy a jogalkotás mai rendszere is mutatja e válságos élet egészségtelenségét. Vigyázni kell azonban arra, hogy a beteges állapot ne váljék megszokássá vagy egyenesen eszménnyé; hogy a közvélemény ne veszítse el hitét az alkotmányosság teljes visszaállításában, a jogállamiság győzelmében».¹

Általánosan elterjedt, hogy a mai állítólagos koreszmék egy részének szükséges voltát az előző kor eszméinek *elfajzásával* indokolják s azt bizonyítgatják, hogy mennyire felette áll pl. a bölcs diktatúra a megbetegedett demokráciának, a jó rendiség az eltorzult népképviselőnek stb.; holott az ellentétes irányokat helyesen vagy lehető tökéletes megvalósulásukban vagy jelentkező hibáikkal együtt szabadna csak összehasonlítani; ilyen megtévesztő szembeállításal új koreszméket megalapozni és

¹ Törvény és rendelet. Magyar Szemle. XLIII. kötet, 4. (182.) szám, 174. lap.

minden nemzetre reákényszeríteni: semmi esetre sem mondható tárgyilagos és a nemzet érdekét szolgáló eljárásnak.

De a *háború* sem a koreszmék körül folyik. Hiszen egy csoportban látunk ellentétes világnézetű nemzeteket: a demokrata és plutokrata irányú angolszászokat a diktatúrás és kommunista orosszal. És ha van is a mai állítólagos koreszmék között igazi koreszme, mint talán a közérdek erősebb hangoztatása vagy a népi erők kifejtése, ezek nem olyan eszmék, amelyekért háborút kellene folytatni; hiszen jogosultságuk általánosan elismert és alig várjuk a béke nyugodt éveit, hogy az államok minden erkölcsi és anyagi eszközüket e célok szolgálatába állíthassák, míg a háború tömegeket visz pusztulásba és romlásba. A háború tehát nem annyira a koreszmékért folyik, mint kitolja, akadályozza ezek érvényesülését.

Az elmondottak alapján talán nem túlozunk, ha a koreszmék megállapítása tekintetében bizonyos óvatosságot ajánlunk. Mi úgy hisszük, hogy a minden eddigi méretet meghaladó világháború nemcsak az emberiség megszokott életrendjében okozott felmérhetetlen zavarokat, hanem az eszmék birodalmában is. Határozatlanság és bizonytalanság üli meg a lelkeket s sokan régi eszméikben magukat csalódottaknak érezvén, mohón keresnek korszerű új vezércsillagokat, ami természetszerűleg az eszmék zűrzavarát vonja maga után. Hogy ebből a zűrzavarból a világháború végeztével mily irányzatok fognak győztesen kibontakozni, a ma gomolygó eszmékből melyek tűnnek el és mi lesz az újjáépítés állandóbb alapja: azt ma még nehéz, sőt talán lehetetlen határozottan megállapítani. A tárgyilagos történetírás is inkább csak utólag tudja a korokat vezető eszmék köré csoportosítani és így a vitát lezárni. Mi ezért nem is bocsátkozunk a koreszmék taglalásába, hanem a következőkben csak azt az egy kérdést tesszük vizsgálat tárgyává, hogy a fejlődés iránya milyen hatással van a *jogeszmére*.

Ha keressük a ma divatos koreszmék között a jogeszmét, bizony úgy látjuk, mintha az egész elsikkadt volna. A jogot az új irányok üres formalizmusnak, sőt gyakran kerékkötőnek, fölösleges és káros akadálnak minősítik, amelyen az életnek át kell haladnia; a jogászhivatás régi nimbusza általában elhalványodott s a katonai mellett a gazdasági és technikai pályák

ugrottak vezető helyre. Közkeletűvé vált az a megállapítás, hogy a jogállamiság korszaka végetért s a tények megítélésénél kizárólag csak a hasznosság, az eredmény, illetőleg a siker lehet az irányadó. Az alkotmánynak és alkotmányosságnak egykor oly jelentős jelszavai jórészt elvesztették vonzó erejüket.¹

A jogot az új irányok sem nélkülözhetik és azt fel is használják; hiszen a jogszabályok tömege, áradata nélkül nem tudnák megvalósítani rendszereiket. Azonban a jogot csak *eszköznek* tekintik céljaik szolgálatában; azt könnyen módosítják, cserélgetik, ahogy a változó körülmények kívánják. A jogszabályok hatályát kiterjesztik oly területekre is, amelyek különben az egyén szabad rendelkezése alá tartoznának és amelyekben csak az erkölcs elvei uralkodhatnának; ezért a jogszabályoknak valószínű inflációja következik be.² Azonban a jog fölé helyeznek gyakran bizonyos vezérelveket (népi érzék, hasznosság), amelyek a tisztviselőt, sőt még a bírót is felmentik a jogszabály alkalmazása alól, amivel lehetővé teszik a szabályok uralma helyett a személyek uralmát, a jogrend helyett a bizonytalanságot és az önkényt.³

A jog jelentőségének ez a megcsökkenése, értékének ez a megfogyatkozása szoros összefüggésben van azzal, hogy a jog válságos időkben gyakran elveszti erkölcsi jellegét, eszmei értékét. Ha a jog valóban *csak forma*, amely bármely tartalmat fedezhet, — ha a jog valóban csak eszköz, amellyel bármely célt meg lehet valósítani: akkor a jog nélküli azt a vonzó erőt és tekintélyt, amely nélkül pedig hivatását betölteni képtelen. Akkor a jog nem az emberi és nemzeti erők kifejtésének, érvényesítésének lesz a támpontja, hanem ellenkezőleg annak gátja és akadálya; ezért természetesen népszerűtlenné válik, kijátszásra és mielőbbi megváltoztatásra ösztönöz. Ezzel azonban a jog elveszti tulajdonképeni erejét, lényegét, megszűnik igazi jog lenni.

¹ A jogállam korszakának felváltását nálunk különösen *Mágyary Zoltán* hirdette meg műveiben. A jogászshivatás mai alábecsülésére jellemzően mutatott rá *Hindy Zoltán* «Jogászshivatás» c. előadásában. (Az Orsz. Nemzeti Klub kiadványa. 58. sz. 1942.)

² Hogy a törvényhipertrofia a jogeszmével rendszerint ellentétes, arra már 1931-ben rámutatott *Leopold Elemér*: A jogeszme alkonya c. előadásában.

³ Elismeri ezt az új eszmék iránt megértést tanúsító *Pernecky* is (i. m. 111. lap).

A jog fogalmához ugyanis nemcsak az tartozik, hogy az életviszonyokat szabályozza, hogy magatartásunkat irányítsa, hanem a jog fogalmában a *jogosság*, azaz igazságosság gondolata is elválaszthatatlanul benne van. A jogszabálynak azt kell kifejeznie, amit a velünk született jogérzék diktál, ami mint erkölcsi norma úgyszólván ott él lelkünkben, ami az emberek közös meggyőződése. A jog feladatának csak úgy tud maradéktalanul megfelelni, ha a nemzeti akaratot fejezi ki, tehát azt, amit a polgárok többsége igazságosnak, helyesnek, szükségesnek tart; ezt azonban leginkább úgy lehet elérni, ha a jogalkotásban a nemzet közreműködése biztosítva van. A reánk kényszerített (oktrojált) szabály rendszerint már eleve népszerűtlen és így gyakran elmarad a polgárok részéről az ahhoz önként való alkalmazkodás, a szabály végrehajtásában való önkéntes közreműködés.

A törvénykezésre szokásos magyar kifejezés: «igazságszolgáltatás» rendkívül jellemzően fejezi ki, hogy a jognak az *igazságot* kell tartalmaznia, tehát nem lehet eszköz akármiféle, az erkölcsi elvekbe vagy a nemzeti közmeggyőződésbe ütköző, önkényes célok megvalósításában. Az emberek és nemzetek az őket megillető jussukat védik és igazságukat követelik és ha úgy érzik, hogy a jogszabály átmenetileg nem fedi az igazságot, mindent megtesznek a jogszabály megváltoztatására, hajlandók jogaik kivívására szabadságharcot folytatni, a nemzetek magukra veszik a háború áldozatát.

Nem hisszük, hogy az így felfogott jognak: a jogosságnak eszméje valaha is *elhalványulhatna* az emberek és nemzetek lelkében; sőt úgy érezzük, hogy az elemi erővel fog előbb-utóbb kitörni. Az a sok megpróbáltatás, amelyen Európa nemzetei átmentek, kell, hogy meghozza jutalmát. Annyi értéket vesztek az emberek életben, egészségben, javakban, hogy legalább a részbeni jóvátételre, kárpótlásra «jogot» kell biztosítani. Annyi életlehetőségről mondtunk le, — éveken, sőt évtizedeken keresztül szabadságainkban annyira korlátoztak, hogy a «szabadságok» visszaállítása, a szabadságjogok biztosítása nélkül csak teljes lelki meghasonlás következhetnék be. Ha megint jogosulatlan békediktátumok kötnének gúzsba nemzeteket, darabolnának szét életegységeket, ez újabb háborúba és teljes pusztulásba vinné az európai kultúrát.

Hogy a jogeszme a világháború mindent pusztító fergetegében erejéből engedni volt kénytelen, azon nem lehet csodálkozni amikor annyi erkölcsi és anyagi érték megy veszendőbe, az általános értékcsökkenés hatása alól a jogeszme sem vonhatta ki magát. A baj talán nem is annyira ebben van, mint inkább abban, hogy ezt az értékcsökkenést sokan a teljes elértéktelenedés lépcsőjévé szeretnék tenni és a jogeszme helyébe más ideálokat kívánnának ültetni. Azt, ami válságos korszakban kényszerűségből állt elő, mint fejlődést, mint a jövő útját kísérlik meg beállítani és programmá teszik.

Meggyőződésünk, hogy a háború után mindent elsöprő, dinamikus erővel fog érvényesülni a követelés: *igazságot!* Igazságot az embereknek és igazságot a nemzeteknek! A nyugodt alkotó munka, az emberi megélhetés biztos lehetőségét az embereknek és békét, méltó érvényesülést, igazságos összeműködést a nemzeteknek. *Szabadságot* az egyeseknek, hogy mindenki szabadon fejthesse ki erőit és képességeit az egyéni és nemzeti célok szolgálatára; szabadságot a nemzeteknek, hogy saját életrendjük szerint rendezkedhessenek be és résztvehessenek az emberiség együttes alkotó munkájában. Mert ha a létesítendő új rend nem ezt az igazságot és szabadságot akarná érvényre emelni, megint csak rövid életű lenne, újabb megpróbáltatások, háborúk magvát hordaná magában, tehát önmagát döntené veszélybe és az emberiség újabb millióit a pusztulásba.

Talán azért is nem érkezhettek el eddig az emberiség túlnyomó része által annyira óhajtott béke ideje, mert az egymással szemben álló államok kormányait még mindig hatalmi célok hevítik s a ma elkövetkezendő döntés így még nem jelenthetné az igazságos békét. Az egyik vagy másik államsoport győzelme még mindig homlokegyenest ellenkező, vagy legalább lényegesen eltérő megoldást hozna, holott az igazság csak egyféle lehet, és azt csak valamennyi nemzet *együttes munkával* valósíthatja meg.

Tehát igazság és szabadság azok a vezércsillagok, amelyek időközönként elhalványulhatnak az emberek lelkében, de mindig új fényre lobbannak, mert olyan értékek, amelyek nélkül lealacsonyodik az emberi élet, korlátozódik az érvényesülés. A jogtalanság és önkény csak átmenetileg mutathat fel sikereket és

csak célt tévesztett és válságos korokban lehet életideál; megnyugvást, békét, tartós alkotó munkát csak a nemzeti akaraton nyugvó szabad államberendezkedés és az *igazságos jogrend* biztosíthat. Csak az ilyen állapot teszi lehetővé a népi erők szabad érvényesülését és a közérdek megvalósulását is.

A *közérdek* ugyanis nem megsemmisíti az egyéni érdekeket, de összeegyezteti. Ahogy az ember csak szabad társadalmi berendezkedésben lehet igazán szabad, tehát a közszabadság az egyéni szabadságok nélkülözhetetlen előfeltétele, éppúgy az egyéni érdek is csak a közérdek korlátai között érvényesülhet. A szabadság és igazság fogalmához hozzátartozik, hogy az egyes jogai ne sérthessék meg mások jogait és a közérdeket. Tehát a túlzó individualisztikus felfogás engedni kénytelen a közérdekűség, a szolidaritás kívánalmainak. A közérdek korlátai között azonban a köz védi és biztosítja az egyén szabadságát, biztosítja a közjavakban való részesedését és hozzájuttathatja az egyest azokhoz a javakhoz, amelyekre munkája eredményeképp joggal van igénye, amelyeket azonban egyéni erői tökéletlensége folytán megszerezni képtelen lenne. Viszont minden termelő erőnek köztulajdonba vétele, az állami irányításnak az élet minden területére való kiterjesztése, a teljesen kötött gazdálkodás természetesen az egyéni szabadság teljes megsemmisítését jelenti, előbb-utóbb az egyéni kezdeményező erő elsorvadását vonja maga után és így ellentétes a velünk született ösztönökkel, meghamisítaná az emberi élet természetes alap-törvényeit.

Az egyéni és közérdek igazságos és korszerű határát megállapítani a *jognak* a feladata. A jog határozza meg szabatosan, meddig terjed az egyesek szabadsága, ezt azonban meg is védi mások túlkapásai és a hatóságok önkénye ellen; korlátozza is az emberi szabadságot, de ez nem önkényes, hanem önként vállalt korlát, mert hisz azt alkotmányos államban maguk az érdekelték határozták el többségi határozattal. Minthogy a jog helyesen csak a közösség akarata lehet, a jog biztosítja, hogy ez a közösségi akarat valóban érvényesüljön; tehát ne egyesek helyettesíthessék be egyéni elképzeléseiket államakarat gyanánt, hanem a törvény szava uralkodjék, vagyis az az életrend, amit a nemzet dolgozott ki és állapított meg közös elhatározással a

maga részére. Lehet, hogy ez az életrend abszolút mértékkel mérve mutat fel hiányokat, indokolatlannak látszó különösségeket, de mégis így tartozik hozzá az illető nemzet életfelfogásához és attól eltérni a nemzeti jellem megtagadását jelentené. Ahogy számolni kell az egyeseknek a természet által oly változatosá tett tulajdonságaival, úgy épp a népi irány megkívánja, hogy alkalmazkodjunk a nemzeti lélek századokon át megmutató irányaihoz, amivel a *nemzeti jog* indokoltsága magától adódik.

Általában vigyáznunk kell arra, hogy az *élet* alkossa a törvényt s ne a törvénnyel igyekezzünk az életet eltéríteni a természet által kijelölt medrétől. Csak az élethez alkalmazkodó és nem az azt felforgatni kívánó szabályok számíthatnak tekintélyre és sima végrehajtásra. Hisz az igazság az élet szava és a jognak ezt az igazságot kell meghirdetnie, különben az élet túlteszi magát rajta; ez az államon belül forradalmakban, az államok között háborúban robbanhat ki. Mindkettő nagy meg-rázkódással, erőpazarlással jár és megelőzésük azért közérdek; a megelőzés pedig csak igazságos állami és nemzetközi jogi rend létesítésével lehetséges.¹

Az igazságos *állami jogrend* az egyéni jogok pontos megállapításával és védelmével, a hatósági jogkörök szabatos elhatárolásával biztonságot, nyugalmat teremt; a kulturális és gazdasági erők érvényesülése a megállapított közérdekű korlátok között nemcsak akadálytalan, de állami támogatást élvez és így a nyugodt fejlődés minden lehetősége adva van. Az igazságos *nemzetközi jogi rend* a nemzeti igények érvényesülését, a legmegfelelőbb határokat, a kisebbségek védelmét, az államok békés összeműködését hivatott megvalósítani és fenntartani. Az igazságos állami jogrend megfelelő részt biztosít a nemzet javaiból a nemzet minden arra méltó tagjának és így nem lehet más, mint szociális; az igazságos nemzetközi jogi rend megfelelő helyet biztosít minden nemzetnek és népnek és így művelt nemzetek között nem enged erőszakos elnyomást, nem ismer kényszerű életteret vagy érdekszférát.

Méltán vethetnék ellen, hogy az igazság sokszor nehezen

¹ «A jog elhajlása az élettől» a címe *Vladár* Gábor egyik nagyszerű tanulmányának (Orsz. Nemzeti Klub kiadványa, 17. szám.)

Ismerhető fel és az életviszonyok folyton változnak; tehát igazságos jogi rendet létesíteni majdnem, lehetetlen s ami ma talán még igazságos, az holnap már méltánytalanná, visszássá válhatik. Valóban, az igazságot teljesen megállapítani nem, hanem csak keresni —, elérni nem, hanem csak megközelíteni lehet; és az is igaz, hogy az igazság korszerű, tehát koronként alakul. Mindebből azonban csak az következik, hogy a jogrendet nem szabad megmerevíteni. A jogrendnek is alakulnia kell, hogy folyton *tökéletesedhessék*; ezért a helyes jogrendnek úgy belső államjogi, mint külső nemzetközi jogi vonatkozásban biztosítania kell a nyugodt átalakítás, a folytonos fejlesztés sima lehetőségét. Hogy társadalmi osztályoknak és nemzeteknek ne kelljen a forradalom vagy háború fegyveréhez nyúlni, hanem békés eszközökkel, az állam és világ megrázkódása nélkül elérhessék jogos céljaik megvalósítását. Ha például a Nemzetek Szövetsége nem ragaszkodott volna a párizskörnyéki békék által megszabott keretekhez, hanem hivatása magaslatára emelkedve élt volna a szükséges és igazságos fejlesztés jogával, az új háború talán elmaradhatott volna. A jog lényegéhez tehát a békés fejlődés lehetősége fogalmilag hozzátartozik; mert természetesen inkább a fontolva haladás, mint a forradalmi átalakítás felel meg az élet és fejlődés törvényeinek. Amint XII. Pius pápa mondta idén pünkösdkor: «nem a forradalomban, de az egyetértéssel alapuló fejlődésben van az üdvösség és az igazság».¹ Az így felfogott jog tehát nem lehet semmiféle jogos érvényesülés akadály, önkény alapja, eredményességnek gátja. Ha a jogállamiság korszaka valóban lezárult volna, az nem haladást, hanem visszaesést jelentene; ez a visszaesés azonban nem lehet végleges, a jogeszmé nem halványulhat el az emberiség lelkében. Az eredményességre törekvés tetszetős jelszavának hangoztatása és a jogeszmével való szembeállítás csak a diktatúrát és önkényt akarja fedezni; mert lehet-e nagyobb eredmény és tökéletesebb rend, mintha az államban a jogi formába öltözött nemzeti akarat uralkodik és a nemzet az eredményt nem biztosító és az akaratával nem egyező szabályokat bármikor átalakíthatja. Aki a rossznak tartott, mert szerinte nem elég eredményes

¹ Pesti Hírlap, 1943 június 16-iki szám.

szabály megváltoztatására nem ezt az alkotmányos utat választja, az meghamisítja a jog fogalmát; az alkotmányosság mellőzése vagy megkerülése nyilvánvalóvá teszi, vagy legalább is azt a látszatot kelti, hogy a nemzeti akaratot akarja kijátszani vagy félreállítani.

XII. Pius pápa 1942. évi karácsonyi rádióbeszédében meggyőző erővel mutatott rá a jog nagy jelentőségére a jövő társadalmi rend kialakításában.¹ Kiemeli, hogy «a jogrendnek nem az a rendeltetése, hogy uralkodjék, hanem hogy szolgáljon. Igyekezzen kifejleszteni és gyarapítani a társadalom életerejét céljainak dús sokféleségében. Segítse tökéletesedésre békés együttműködésben az egyes erőket és védje meg azokat megfelelő tisztességes eszközökkel minden ellen, ami teljes érvényesülését hátrányosan befolyásolja.» «A társadalom végső, mélyenfekvő, szilárd és alapvető irányelveit emberi elme beavatkozása meg nem támadhatja. Letagadhatják, semmibe vehetik, megszeghetik, megvethetik, de soha el nem törölhetik jogi hatállyal. Bizonyos, ahogy az idők változnak, változnak az életkörülmények is, de mégsem lehetséges teljes űr, sem tökéletes szakadék a tegnap és a ma joga között, népi politikai rendszerek és alkotmányok eltűnése és új jogrendek között.» «A jogrendnek . . . az a magasztos és nehéz feladata, hogy biztosítsa a békés érintkezést mind az egyének között, mind a közületek között, mind pedig ez utóbbiak belső életében.» Hibáztatja a pápa a jogi pozitivizmust, «amely pusztán emberi törvényalkotásnak megtevesztő felségjogot tulajdonít és egyengeti az utat a törvénynek az erkölctől való végzetes elszakadásához». Egy nemzet, fa) vagy osztály sem foglalhatja le a maga részére a jogérzéklet, mint végső parancsot; sem az állam, sem valamely érdekcsoport nem lehet mentes az ellenőrzéstől és bírálattól. A szeretet és jog között nem lehet ellentét vagy vagylagosság, hanem csak egység, mert mindkettő ugyanazon isteni szellem kisugárzása és mindkettő az emberi szellem méltóságának megvallása.

A pápai beszéd öt pontban foglalja össze az emberi társadalom rendjének és megbékélésének alapelveit. Ezek a pontok: 1. visszaadni az emberi személy méltóságát és jogait;

¹ *Galla* Ferenc fordításában kiadta az Actio Catholica országos elnöksége, 1943.

2. megvalósítani a társadalom egységét és védeni a családot; 3. elismerni a munka méltóságát és jogait; 4. helyreállítani a jogrendet és 5. keresztény szellemű államéletet és államvezetést kialakítani. Látjuk tehát, hogy a pápa a jognak a mai világválság rendezésében milyen döntő szerepet biztosít.

Ami különösen a jogrend újjáépítését illeti, fel kell szerinte szabadítani a jogérzékenységet a pozitívizmus és haszonelvűség hátrányos befolyásától és fel kell ébreszteni «az emberekben az Isten legfőbb uralmán nyugvó és minden emberi önkénytől megóvott jogrend tudatát». Az Isten által alkotott jogrendből folyik az ember joga a jogbiztonsághoz. A jogrend az ember viszonyát embertársaihoz és hatóságokhoz világosan megállapítja és az ember elidegeníthetetlen jogait megvédi minden emberi hatalom támadása ellen. A jogrend feltételei: *a)* olyan bíróság, amely csak a jogszabályok alapján ítél; *b)* világos jogszabályok, amelyeket népi érzésre és hasznossági tekintetekre hivatkozással nem lehet felforgatni; *c)* annak elismerése, hogy az állam és szervezetei az egyesek jogait sértő intézkedéseket visszavonni és jóvátételt adni kötelesek.

Illetékesebb helyről és meggyőzőbben még nem hirdették meg a jognak ezt a felmagasztalását. És meg vagyunk győződve, hogy ez a meghirdetés az emberiség közös vágyát és reményét fejezte ki. Ha nem alacsonyítjuk le a jogot önkényes, az erkölcsi alapelveket sértő rendszerek eszközévé, ismét el fogja nyerni az emberi társadalomban azt a tekintélyt, amely alkalmassá teszi nagy, nemes feladatainak betöltésére. A jogrend, a jogállamiság és az alkotmány fogalmai ismét visszanyerik vonzó erőiket és így ismét teljesíteni tudják az igazság, az egyéni jólét és az emberi haladás érdekében nélkülözhetetlen hivatásukat.

A magyar nemzet mindig a jog és törvényesség alapján állt. Egyrészt nem kívánt túlterjeszkedni a természet által részére kijelölt határokon, másrészt e határokon belül a népek békés együttélésének programját vallotta. Szabadságáról és függetlenségéről soha le nem mondott, e javakért évszázadokon át folytatott harcokat, de e szabadság részesévé tette a nem magyar ajkúakat is és más népeket leigázni soha nem akart. A pápa által küldött szentkorona erkölcsi ereje képezte az összetartó kapcsolatot, amely Középeurópában rendezett állami életet

volt hivatva teremteni. Államiságunk fejlődésére a keresztény világnézetnek döntő befolyása volt, hiszen Szent István államalkotása a kereszténység elvein nyugodott és fiához intézett Intelmei az erkölcsi elvek döntő szerepét mutatják. E keresztény felfogás volt a kiinduló pontja az állam alkotmányos irányú alakulásának is. Verbőczy Hármaskönyve a jog fogalmát az erkölcs alapjára építi. E jogrendszer erkölcsi erejét mi sem mutatja jobban, minthogy minden kényszer nélkül jött létre» maradt érvényben és lett összetartó kapocs az erkölcsi elvek ellenére szétszakított magyar haza részei között. A magyar nemzet mindig a szabadság és alkotmányosság tántoríthatatlan híve volt, a nemzet befolyását a közhatalomra az országgyűlés és a vármegyei önkormányzat útján érvényesítette. A magyar alkotmányfejlődés szakadatlan; mi alkotmányunkat soha félre nem dobtuk, ki nem cseréltük, azt forradalom soha fel nem forgatta, az sohasem vált «koreszmék» egyszerű függvényévé. Koreszmék helyett a magyar nemzet életfelfogását tükrözi, századokon át kifejlődött életrendjét foglalja keretbe.

Hogy a jogszabály nem feltétlenül jogos szabály, arra meggyőzően mutatott rá nálunk már *Kossuth* Lajos, mondván: «Jog, törvény, — nem mindig egyértelmű. Lehetnek, vannak jогtalan törvények is». . . . oly törvényekről is tud a történelem, amelyek valóságos államsínyek.» «. . . a tirannizmusnak nem ismerem veszélyesebb nemét, mint amely törvény iránti engedelmességre hivatkozva, rontja meg a törvényt s dönti meg az alkotmányt.»¹ Másutt azt mondja Kossuth: «a polgári szabadság abban áll, hogy önkénynek nem, hanem a mi hozzájárulásunkkal alkotott törvénynek igenis engedelmeskedni tartozunk: szabad ember tehát szereti a kormánynak törvényszerű erejét, mert ettől várja jogainak, ettől azon szabadságának oltalmát, amely a nemzet törvényei iránti engedelmisséggel ugyanazonos . . . Mert mi legyen szent, ha hogy a törvény nem szent? . . . Uraim! aki törvényt nem ural, az vagy előbb-utóbb anarchiába vész el, vagy *mást* uraland. Pedig csak a törvény uralma nem nyom. Minden más — járom; ez szabadság!» «És a látványok leg-

¹ A jog és törvény viszonyát az igazságszolgáltatásban beható vizsgálat tárgyává teszi újabban *Irk* Albert (Pannónia Könyvtár, 65. szám. 1943.)

fölségesebbe egy szabad nemzet, melynek önálló meggyőződésben az élet és érdek ezer ösvényén szerte törekvő minden tagjait egy szent kapocs övedzi körül és elágazó tehetségeit közös célokra összpontosítja. És e szent kapocs a törvényesség, az önzés ösztönét felejteni tudó engedelmesség a törvény iránt, melyet mi magunk szabad akarattal hozni segítünk, és nem idegen kény és hatalom rázott nyakunkba mint szolgajármot.» «Törvény a leghathatósabb nevelő, törvény a nemzet erkölcsi állapotjának egyik legbővebb kútfeje.» Arra is reámutat Kossuth, hogy a törvény hibáinak kimutatása és az annak megváltoztatására törekvés nem jelent a törvény iránt való tiszteletlenséget.¹

A törvény nagy erkölcsi erejét gyönyörűen jellemezte *Deák* Ferenc 1861 augusztus 21-én az eredménytelen országgyűlés berekesztésekor tartott beszédében: «A törvény oly nyugalmat ad a léleknek, hogy a legsúlyosabb eseményeket is, ahhoz ragaszkodva be lehet várni, és éppen ez fogja előidézni azt, ami a tőrésnél legfőbb, hogy méltósággal tőrjünk, a méltóságot pedig a törvény adja meg és semmi más». A törvény által adott ez a méltóságos nyugalom rövidesen meghozta gyümölcsét és a kiegyezéshez vezetett.

A jognak a magyar életben való nagy jelentőségét különösen *Apponyi* Albert hangsúlyozta: «Voltak nemzetünknek viharos és válságos időpontjai, midőn beözönlő ellenséges hadseregekkel, midőn leküzdhetetlennek látszó túlhatalmakkal nem tudtunk mást szembehelyezni, mint a törvény szövegét, és a törvény szövege diadalmaskodott az anyagi erők sokaságával szemben, amelyek ellenünk sorakoztak. Nemzetünk történetének nincs lélekemelőbb mozzanata, mint ez». *Apponyi* az általános jogtudatot a magyar nemzet roppant erkölcsi erejének minősítette; e jogtudatnak köszönheti a nemzet a múltban fennmaradását és e tényező elhanyagolásával a jövőben nem volna biztosítva fenntartása.² A magyar jogászvilág revíziós gyűlésén 1931 január 18-án azt mondja: «Nemzetünk önvédelmi harcában magasra emeli a jog etikájának zászlaját és bízük annak győzelmes erejében, mert csak e zászlók alatt találhatják meg az összes nemzetek létüknek, nyugalmuknak, fejlődésüknek biztonságát». Vaj-

¹ Iratok VIII. 274., XI. 343., XII. 480—481., 142., VII. 408. 11.

² 1909 május 13-án tartott doktoravató beszéd.

jon lehet-e magyar nemzetre korszerűbb eszme ma és az eljövendő békében is, mint a jog erkölcsi ereje?¹

Úgy hisszük, hogy ez a gyakran jogásznemzetnek minősített magyar nemzet különösen nem lehet hűtlen a jogeszméhez, amelynek mindig bajnoka volt. Alkotmányos múltunk bennünket kiváltképpen arra kötelez, hogy kitartsunk a szabadság, az alkotmány és a jogállam ma sokat tépázott, de örök eszméi mellett. A törvénykönyv volt mindig az egyik fegyverünk, amely nagy megpróbáltatásokon is gyakran átsegített; ebben a magyar Corpus Iurisban tükröződnek a nemzeti lélek nagy vívódásai és válságai, de nagy értékei és alkotásai is. Mi nem dobhatjuk el ezeket az értékeket, nem tagadhatjuk meg a múlt alkotásait, hanem azokra kell építeni az igazság és jog fáklájától vezetve, a magyar jövőt.

A jogeszme örök értékű eszme. Átmenetileg elhalványodhatnak, félreismerhetik. De a jogérzéklet Isten oltotta belénk s annak kiirtása az ember lealacsonyodását jelentené. Ha nem lennének tiszteletben tartott jogaink, az ember elvesztené öncélúságát, a polgár valóban csak alattvalóvá, rabszolgává, gépalkatrésszé válna. Az emberi méltóság megőrzését, földi rendeltetésünk betöltését, a közügyekre való befolyást csak a jog, a jogrend és az alkotmány biztosíthatja; ezért a jog oda tartozik az emberiség rendjének nélkülözhetetlen alapelvei közé. Nem koreszme, de örökös eszme, amelynek ma csak az ad korszerűséget, hogy több évtizedes háttérbe szorítás után, az erőszak és önkény korszaka után vissza kell állítani becsületét, hogy ismét elfoglalhassa helyét az államok belső életében és uralkodóvá legyen az államok nemzetközi viszonyaiban is. Ha tehát az eljövendő kor irányelveiről gondolkozunk, reá kell mutatnunk a jogeszme jelentőségének szükséges és elkerülhetetlen megerősödésére.² úgy érezzük, hogy azon fordul meg az emberiség békéje, nyugalma, hogy a jogeszme ismét tündököljön, a jogrend tekintélye helyreálljon és a jogállam szabadsága és biztonsága adjon éltető levegőt.

Egyed István

¹ Deák és Apponyi jogászi szellemét részletesebben jellemeztem a Deák Ferencről tartott emlékbeszédben (Országút, II. évf. 9. sz. 1936 november) és a Szent István Akadémián «Apponyi mint közjogász» címen tartott székfoglalóban.

² V. ö. *Krisztics* Sándor: A jog mint társadalmi irányeszme. (Pannónia Könyvtár, 53. sz. 1942.)